

Torsdag med THORS

4.5.1985

Förra torsdagen gick förlorad i Första majs efterdyningar – det utkom ingen tidning då, men här återkommer prof. Thors i sällskap med bl.a. kolleger och ekonomister. Och så slår han än en gång fast att FAST inte ska användas utan ur-skillning . . .

Den första frågan i dag gäller ordet **kollega**. Vilken pluralis gäller för detta ord?

Kollega böjs **kollega** – **kolleger**, men **kollegor** kan också brukas. Ordets betydelse är "ämbetsbroder, yrkeskamrat". Det kommer från latinets **collega** och med i de flesta fall bibehållen betydelse har det spritt sig till många europeiska språk, t.ex. engelskans **colleague**. I polskan har betydelsen utvecklats vidare: **kollega** är "vän" och **kolezanka** "väninna".

En annan läsare undrar om det verkligen heter "han (en beofågel med fantastisk härmningsförmåga) var tydligen för jobbig för de som stal honom".

I vanlig svenska håller man fortfarande fast vid uttrycket "för dem som stal honom". Speciellt i vissa rikssvenska texter får man dock se ganska många belägg på uttryck av typen "för de som stal honom". Det verkar alltså som om uttrycket "för dem som stal honom" håller på att trängas undan av den allt vanligare typen "för de som stal honom". Det kan tänkas, att de som då uppfattas som en fast helhet, som man inte kan ändra på.

Frågan hade insänts av en granne i Oravais. Jag tackar för frågan och hälsar själv.

□

Det välkända ordet **slang** (slangspråk) tycks inte ha fått någon tillfredsställande förklaring, och t.ex. vårt bekanta lexi-

kon (av Elof Hellquist) underlåter att behandla ordet och säger endast, att man bara kan komma med förmodanden om dess ursprung.

Däremot kräver översättningen av en sats Erkki Tuomioja använt som gästskribent i Ilta-Sanomat en kommentar: "Grunden för denna filosofi kan man studera fast i Jouko Kajanojas senaste bok."

Många känner säkert till, att fast i den här betydelsen hör till våra vanliga finlandismer, en översättning av det finska **vaikkapa**. Den skickliga läsaren, som sände mig citatet, föreslår själv följande ersättningsord: "låt vara", "varför inte?", "om man så vill", "exempelvis" eller "förslagsvis".

För min del tycker jag, att förslagsvis eller exempelvis är bra ersättningar för finlandismen fast.

Ett annat litet ord, som används ofta, är **nu**. I slarvigt tal-språk förekommer det hos oss i tid och otid i stället för **nog**, ofta två gånger i samma sats för att effekten skall vara garanterad: "Nu sku han komma nu, sa han".

□

En fjärde läsare har fäst sig vid ordet **ekonomist** och tycker det börjat förekomma allt oftare.

Ordet **nationalekonom** är på engelska **economist** (företags-ekonom igen är **business economist**) och på finska det rätt långa **kansantaloustieteilijä**, varför finska fackmän i stället ofta säger **ekonomisti**, inte det finska **ekonomi**, som ju redan är upptaget som titel. Troligen har de engelska **economist** och finska **ekonomisti** lett till ett ökat bruk av **ekonomist** på svenska.

Ekonomister bildar alltså ingen speciell skola inom ekonomisk forskning i stil med **keynesianer** eller **monetarister**. Tyskan använder f.ö. här helt egna ord: **Volkswirt** "national-ekonom" respektive **Betriebswirt** "företagsekonom".

Carl-Eric Thors

Torsdag med THORS

16.5.1985

VECKOSJÖ, vad är det? Det kunskapsförråd språkvaktaren öser ur varje vecka? Nej, det är fråga om ett längdmått, får vi lära oss i professor Thors spalt, som också handlar om humus, prerogativ och ortnamns genus.

Den första frågan i dag gäller verbet **nivellera**. Varifrån kommer det och vad betyder det?

Detta verb kommer ursprungligen från det latinska **libello** (alltså med l i början) "vattenpass", som senare gett upphov bl.a. till det franska **niveau**, vårt ord **nivå**. Från den konkreta betydelsen av **nivellera**, "att bringa de olika delarna av en markyta att ligga i samma horisontella plan" har den bildliga betydelsen uppkommit. Vi säger t.ex. **inkomstutjämning** eller **inkomstnivellering**.

Samme läsare är också intresserad av ordet **prerogativ**.

Prerogativ åsyftar vanligen "ett privilegium, en förmån". I juridiskt språkbruk avser det "en rättighet som reserverats för en viss person eller myndighet". Den ursprungliga betydelsen är "företrädesrätt". Substantivet **prerogativ** är bildat till det latinska verbet **praerogare** "att tillfrågas eller rösta först". Den juridiska betydelsen framkommer t.ex. i "Det var kronans prerogativ att utnyttja de här skogarna" och en mera bildlig i "Att idrotta är inte längre ungdomens prerogativ".

□

Samme läsare har lagt märke till ytterligare ett ord med latinsk bakgrund, nämligen **humus**. Denna term, som tagits direkt från latinets (där betydelsen är "jord, mark, mylla") är på

gränsen till att vara normalt allmångods i vårt språk. Första gången hittas ordet i svenska facktexter i början av 1800-talet. En avlägsen indoeuropeisk släkting till **humus** är det ryska **zemlja** "jord, land", t.ex. som namn på den stora nordliga ön

Novaja Zemlja.

En annan frågande har fäst sig vid ordet **veckosjö**. Här har jag stöd av band 19 av "Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid". Liksom rymdålderns **ljusår** är det medeltida **veckosjö** ett längdmått. Av det forn-nordiska **vika** sjavar har de medeltidssvenska formerna **wike sjöss** och **wikusjö** bildats.

Veckosjö avser det avstånd man kunde ro utan att skifta manskap vid årona. Längden har i de olika nordiska länderna kraftigt varierat beroende på strömförhållanden och fartygstyp: den kände norske ortnamnsforskaren Per Hovda har gränsvärdena 9,25 och 14,8 km för Norge, medan Kustaa Vilku-na anger de finska gränsvärdena som 3,6 och 6 km för en veckosjö.

□

En tredje läsare undrar över ordet **genträ**. Den ålderdomliga dialektala termen **genträ** avser en "trästång som håller not-armen utspärrad". Ordet finns i Herman Vendells "Ordbok över de östsvenska dialekterna". Det är upptecknat i Pedersöre, Kronoby och Larsmo i norra svenska Österbotten.

Jag har också fått en fråga om uttrycket **ett skräpfritt Helsingfors**. – Så heter det ju. Ett ortnamn har neutralt genus: ett, det. Visserligen slutar **Helsingfors** på fors/forsen, men det avgörande är alltså att ett ortnamn har neutralt genus, om andra bestämningsord saknas. Men man kan jämföra satserna "Helsingfors är skräpfritt" och "Helsingfors stad är skräpfri".

Carl-Eric Thors

Institutet för de inhemska språken

<http://www.sprakinstitutet.fi>